

ועקידת יצחק היאך תזכור?

א. העדר אזכור של סיפור העקידה בספרי המקרא המאוחרים

סיפור עקידת יצחק הינו אחד הסיפורים המכוננים בתולדות עם ישראל. אולם, באופן מעורר תמיהה, סיפור העקידה אינו נזכר בספרי המקרא המאוחרים אליו. בחירת אברהם נזכרת בנאומיהם ההיסטוריים של יהושע ונחמיה (יהושע כ"ד, נחמיה ט'), אהבת אברהם לה' נזכרת בנבואות ישעיהו 'אֲבְרָהָם אֲהִב' (ישעיהו מ"א, ח') – אך מבלי להזדקק לסיפור העקידה המוכיח אהבה ללא מצרים. ירמיהו הנביא, בנבואות התוכחה שמשמיע בפני העם, משווה בין בגידת העם בא-להיו לנאמנות הגויים לאלוהיהם, ובין עזיבת ה' בהווה לתום ואהבת ה' שהייתה בעבר:

"הַלֵּךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלֹלְתֶיךָ--לְכַתֵּךְ אֲחֵרֵי בְמִדְבַר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה קָדַשׁ יִשְׂרָאֵל לֵה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתָה..." (ירמיהו ב', ב'-ג')

"הַהִמִּיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהִמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הִמִּיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל שְׁמוֹ שְׁמַיִם עַל - זֹאת וְשִׁעְרוּ חֲרָבוֹ מֵאֵד נֶאֱמַר ה'- כִּי-שָׁתִּים רְעוּת עֲשֵׂה עַמִּי: אֲתִי עֲזָבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לְחַצֵּב לָהֶם בְּאֵרוֹת - בְּאֵרֹת נְשִׁבְרִים אֲשֶׁר לֹא-יִכְלוּ הַמַּיִם" (שם י"א-י"ג)

האם מסירות נפשו של אברהם בקריאת "הנני" וביציאה למסע עקדת בנו יחידו ואהובו, אינם מהווים ניגוד מוחלט ומשכנע לבגידת העם בהווה? מסירות נפש זו וודאי מתאימה יותר מיפוי תקופת הנדודים במדבר, הידועה במעשי מרי חוזרים ונשנים! מדוע פוסחים הנביאים על מעשה חד פעמי זה המבטא כניעה מוחלטת, תוך ביטול גמור של הרגש האנושי, לרצון האלו-הי ולציוויו?¹

ב. ייחודו של סיפור העקידה והשפעתו על סיפורים מאוחרים

מול העדר אזכור מפורש של מעשה העקידה, נמצא במקרא סיפורים רבים בהם שזורים ארמזים (אלוזיות) לסיפור. ביטויים ייחודיים ומוטיבים, המשמשים את הכתוב לתיאור עמידתו של אברהם בניסיון העקידה, מובלעים בתוך סיפורי מקרא אחרים שהזיקה הגלויה שלהם לסיפור העקידה איננה ברורה.²

¹ מעניין לראות שבספרות המדרש, הפיוט והשירה המאוחרות למקרא, סיפור העקידה חוזר להעסיק פייטנים, משוררים, סופרים ואמנים, המבטאים באמצעותו מסרים של מסירות נפש, אהבת א-ל, קידוש השם. העוסקים בסיפור העקידה משתמשים בו כזכות אבות המצדיקה בקשת רחמי שמים, ובעיקר מעניינת קביעתה של פרשת העקידה כקריאה המרכזית של תפילת ראש השנה.

² מאמרים שונים נכתבו על ההקבלות שבין סיפור העקידה לסיפורים אחרים, ובעצם כבר חז"ל עמדו על הקבלה זו, בהשוואה שערכו בין אהבתו של אברהם לה' שקלקלה את השורה לבין שנאת בלעם שקלקלה אותה (בראשית רבה נ"ה, ח'). עיינו גם: 'זקוביץ, מקראות בארץ המראות, ת"א 1995, עמ' 77-72; 'גרוסמן, "עקדת יצחק כסיפור רקע לברית האגנות ולסיפורים נוספים", מגדים כה

שאלתנו, אם כן, הפכה לכפולה: ראשית, מהי הסיבה להתעלמות הכתוב מהאירוע המכונן של עקדת יצחק גם כאשר נראה שהוא נחוץ מבחינת רצף האירועים ההיסטוריים הנזכרים בפי הנואם, או כאשר מסריו עשויים לחזק את מטרות נאום התוכחה הנישא בפי הנביא המוכיח? ובנוסף, מדוע ראו לנכון סיפורי מקרא מאוחרים יותר לשלוח את הקורא להזכר בסיטואציית העקידה ולהקביל בין הארועים, על ידי אסוציאציות מילוליות ומוטיבים ייחודיים שנשזרו אל בין שורותיו?

סיפור עקדת יצחק, כמו סיפורי ראשית אחרים, הינו סיפור של ראשוניות. סיפור, שאלמלא התרחש בזמן המיוחד ובמצב הייחודי של העולם, היה בעל מסרים מסוכנים ביותר הסותרים את הלך המחשבה היהודי וביטוייה של יראת ה' כפי שעוצבה בספרי התורה ובמוסר הנביאים. הפילוסוף הדני, סרן אובי קירקגור, אבי האקזיסטנציאליזם, היטיב לתאר את פרדוכס העקידה בספרו 'חיל ורעדה':

"בכוונתי עתה להפיק מסיפור אברהם את כל המשתמע מתוכו באופן דיאלקטי על-ידי שאנסה להשיב על הבעיות המהותיות העולות ממנו; וזאת כדי להראות שהאמונה היא אכן פאראדוקס נורא ועצום, פאראדוקס אשר מכוחו מעשה רצח הופך להיות פועל שבקדושה הנושא חן בעיני אלוהים, פאראדוקס המחזיר את יצחק לאברהם אביו, ואשר שום מחשבה איננה יכולה להקיף, כי האמונה מתחלת לפעול בדיוק שם היכן שהחשיבה מפסקת" (עמ' 56)

מעשה העקידה משתלב עם סיפורי הראשית המתארים את תולדות העולם ואת דרכי הנחלת עקרונות המוסר והדת, שעליהם קבעו חכמים כי 'אין דורשין במעשה בראשית' (משנה חגיגה ב', א'). מעשה בראשית הינו לכאורה סוד הבריאה, שההכרה האנושית איננה מסוגלת לפצח, ועל כן אין לדרוש בו. אולם, מה לגבי יתר סיפורי הראשית: האם את מאפייניו של גן העדן, על נהרותיו ועציו היחודיים, את דיבור הנחש ו'דיעת טוב והרע' שנוספו לאדם לאחר חטאו, ניתן לתפוס בשכל האנושי? האם ניתן לתפוס את מעשה בני האלהים בבנות האדם ותוצאותיו, או את המגדל שראשו בשמים? האם אין כל אלו המשכם של מעשי בראשית שעליהם חלה הלכת 'אין דורשין'?

הנחלת רעיון המוסר לעולם, התרחשה על ידי אירוע השמדה וחורבן של היקום שהביאו לקיצה של האנושות, ולתחילתו של עולם חדש שערכי המוסר מהווים לו תשתית, והם תנאי להתפתחותו. היותו של האירוע, של המבול, מעשה ראשית חד פעמי, מפורש בדברי ההבטחה של ה':

"לֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעֵבוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לִב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְקֹץ וְחָרָף וְיוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשָּׁבְתוּ" (בראשית ח', כ"א-כ"ב)

של מסרים המשתלבים היטב בתיאולוגיה היהודית ובעקרונותיה.

כעשרה סיפורים במקרא מקיימים זיקה אלוזית לסיפור העקידה, ונראה כי באמצעות אמצעי מתוחכם זה, הצליח הכתוב להרוויח את מסריו החשובים של חלקי הסיפור, מבלי להזדקק לפרדוקס התיאולוגי של הסיפור בשלמותו. נציע כמה מסיפורי הבבואה, ונסה באמצעותם לעמוד על המסרים שמפיק הכתוב מהקבלת הסיטואציה לתיאורי אברהם ויצחק בסיפור העקידה.

ג. סיפור העקידה כביטוי לקשר מתחדש שבין העם לא-ל

עקידת יצחק מבשרת על קשר מיוחד שבין האדם לבוראו. אברהם מציב בסיפור זה את שיאה של יכולת ההתקרבות של האדם ל-ה' ואת גבולותיה. נראה כי שימוש באמצעיו של סיפור העקידה ובביטויי הייחודיים, בתיאור אירועים המאוחרים לסיפור העקידה, נועד לשוות להם מעמד דומה לאווירת הרוממות והקדושה של הסיפור הקדום ולהעמידם כדרכי התקרבות חדשות בין העם לא-לוהיו.

1. מעמד הסנה

תיאור הקדשת משה להנהגת העם מקיים אלוזיה חדה לסיפור העקידה, כפי שניתן לראות מההקבלה הבאה:

עקידת יצחק	מעמד הסנה (שמות ג)
(ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-יְהוָה לְהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשָּׁחַ לְעֹלָה בְּנִי וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:	(א) וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת צֶאֱן יִתְרוֹ חֲתָנָו כֹּהֵן מִדִּין וַיִּנְהַג אֶת הַצֶּאֱן אַחֲרַי הַמִּדְבָּר וַיָּבֵא אֶל הַר הָאֵל-לְהִים חֲרִיבָה:
(ט) וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לּוֹ הָאֵל-לְהִים (יג) וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֲרַי נֹאֲחֵז בְּסֻבָּתָ בְּקִרְבִּי (י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלִת (יד) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאֶה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר ה' יִרְאֶה:	(ב) וַיֵּרָא מִלֶּאֲדָה ה' אֱלֹהֵי בְּלִבַּת אִשׁ מִתּוֹךְ הַסְּקִינָה וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסְּקִינָה בְּעַר בְּאֵשׁ וְהַסְּקִינָה אֵינָנָו אֲבָל:
(טו) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאֶה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר ה' יִרְאֶה:	(ג) וַיֹּאמֶר מִשָּׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמִּרְאָה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא יִבְעַר הַסְּקִינָה:
(יא) וַיִּקְרָא אֱלֹהֵי מִלֶּאֲדָה ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַגָּנִי:	(ד) וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרֵאוֹת וַיִּקְרָא אֱלֹהֵי אֶל-לְהִים מִתּוֹךְ הַסְּקִינָה וַיֹּאמֶר מִשָּׁה מִשָּׁה וַיֹּאמֶר הַגָּנִי:
	(ה) וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הָלָם שֶׁל גְּעִלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קָדֵשׁ הוּא:
	(ו) וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶל-לְהִי אֲבִיךָ אֶל-לְהִי אַבְרָהָם אֶל-לְהִי יִצְחָק וְאֵלֵהִי יַעֲקֹב וַיִּסְתַּר מִשָּׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהִבֵּיט אֶל הָאֵל-לְהִים:

"וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בְּשָׂר עוֹד מִמִּי הַמְּבֹלֵל וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מְבֹלֵל לְשַׁחַת הָאָרֶץ" (שם ט', י"א)

בעיונינו הקודמים ראינו כי לצד חטאי המוסר שהלכו והחמירו במרוצת הדורות שמאדם עד אברהם, התפתחו באנושות מחשבות כפירה בקיומה של ישות א-להית שולטת וביכולתה להכניע את האדם לרצונותיה³. שיאה של הכפירה הוא בבנין המגדל שראשו מגיע לשמים, כפי שמתבאר במדרש:

"אין ריש אלא מגדל שבנו בני דור הפלגה שראשו מגיע לשמים שנאמר הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים. באותה שעה אמרו בני דור הפלגה לא שוטים היו בני המבול שאמרו לבוראם סור ממנו עד שהמטיר עליהם מי המבול ארבעים יום וארבעים לילה ואיבדן מן העולם שנאמר קל הוא על פני המים (איוב כ"ד), אבל אנו נבנה מגדל מהארץ עד לרקיע ונשב בתוכו כמלאכי השרת ונקח קרדומות בידינו ונבקיע הרקיע ויזובו המים העליונים למטה אצל המים התחתונים כדי שלא יעשה בנו כשם שעשה בבני דור המבול. באותה שעה נתחלקו בני דור הפלגה לשלש כתות, אחת אומרת נבנה מגדל מן הארץ עד לרקיע ונשב בתוכו כמלאכי השרת כדי שיהיו מושבנו בעליונים ובתחתונים, וכת שניה אומרת נבנה מגדל מהארץ עד לרקיע ונעשה לנו שם ואין שם אלא ע"ז שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (משפטים), וכת שלישית אומרת נבנה לנו מגדל מהארץ לרקיע ונחתוך השמים ושמי השמים חתיכות חתיכות ונעשה מלחמה עם הקדוש ברוך הוא ולא נניחנו במקומם"

(אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמ' 423)

סיפור העקידה משמש להנחלה אוניברסלית של רעיון האמונה בא-ל, וההכרה בכפיפותו המוחלטת של האדם לציוויו, גם בשעה שהוא נדרש להקריב לו את היקר מכל. אברהם הוכיח במעשיו הטמעה מיטבית של עקרונות המוסר, שהונחלו לאנושות בדורות שקדמו לו. אברהם היה ראשון הנבראים שציית לציווי הא-להי 'לך לך', מבלי שנלווה לציווי זה נימוק או מטרה. אברהם חיכה מאה שנים להולדת בנו ואהבתו העזה לבן זה לא דרשה הוכחה. אברהם, לאור זאת, נמצא הראוי ביותר להמחשת הרעיון הדתי. בניסיון 'לך לך' השני, בו הביע אברהם נכונות לכפוף את כל רצונותיו, ולהחניק את רגשותיו למען הציווי הא-להי, הושלם התהליך האוניברסלי של הכרת האדם בעליונותו של הא-ל ובחובת האדם לציית למרותו.

מילותיו של מלאך ה': 'כי עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה ולא חשכת את בְּנֵךְ אֶת יִצְחָק מִמִּנִּי' (בראשית כ"ב, י"ב) מתארות את השגת היעד האוניברסלי, שמבטא את הקשר הרצוי שבין האדם לבוראו. משעה שהושג היעד, שוב אין רצון בהשנותו של מעשה זה או חיקויו (כפי שאין צורך במבול נוסף להחדרת ערכי המוסר). ביטויי ההפנמה העתידיים של ההכרה בה' יחקו את מעשה התחליף של אברהם לעקדת בנו – הקרבת האיל במקום 'אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר ה' יִרְאֶה' (שם י"ד).

סיפור העקידה בעיצובו השלם הינו, כפי שאמרנו, מעשה ראשית אשר מסריו מתאימים לתקופה ולמציאות המיוחדת שבהן הוא התרחש. אף על פי כן פירוקו לחלקיו פורס לקט

³ ראו בעיקר בעיונינו לפרשת בראשית.

קריאת "נעשה ונשמע" של העם למרגלות ההר, המחקה את קריאת ה'הנני' הראשונה מפי אברהם, מעניקה תוקף לבחירה הראשונה ומרחיבה אותה לנחלתם של הרבים. ביטויי העקידה המהדהדים מהר האלו-הים מזכירים לבחירי ההנהגה את שיא הקרבה לה' ואת גבולותיה, ובכך מגבירים את שאיפת הקדושה שלהם מחד, אולם מחדדים את חשיבות הציות להוראות הקדושה הנלווים למעמד.

3. המלכת שאול

מצוות מלך היא אחת משלוש המצוות שנצטוו ישראל בעת כניסתם לארץ. נראה שכדי להגביר את החגיגות שסביב מעמד קיום המצווה, המעמיד הנהגה חדשה המייצגת את מלכות ה' בארץ, השתמש הכתוב בלשונות ששאל מסיפור העקידה:

<u>המלכת שאול (שמואל א ט)</u>	<u>עקידת יצחק</u>
(ג) וַתֵּאבְדֶנָּה הָאֲתָנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שְׂאוּל וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל שְׂאוּל בְּנֹו קַח נָא אֶתְךָ אֶת יְצַחֲקִי וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים: (ג) ...וַיִּקַּח אֶת שְׂנִי וַנְעָרֵנו אִתּוֹ וְאֵת יְצַחֲקִי בְּנֹו וַיִּבְקַע עֲצֵי עֹלָה	(ז) וַיֹּאמֶר יְצַחֲקִי אֶל אֲבִרְהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הַנְּנִי בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים וְאַיִה הַשָּׂה לְעֹלָה:
(ה) הִמָּה בָּאוּ בְּאַרְצָ צֹפִי וְשְׂאוּל אָמַר לְנַעֲרֹו אֲשֶׁר עִמּוֹ לָכֵה וְנִשְׁוֵבָה פֶּן יַחְדַּל אֲבִי מִן הָאֲתָנוֹת וְדָאָג לָנוּ:	(ב) וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְבֵּת אֶת יְצַחֲקִי וְלָךְ לָךְ אֶל אֶרֶץ הַמֶּרְיָה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים: (ג) ...וַיִּקַּח אֶת שְׂנִי וַנְעָרֵנו אִתּוֹ וְאֵת יְצַחֲקִי בְּנֹו וַיִּבְקַע עֲצֵי עֹלָה
(ו) ...וַיִּלְכְּדוּ אֶת הַעִיר אֲשֶׁר שָׁם אִישׁ הָאֵלִים:	(ז) וַיִּקַּח אֶת הַמָּקוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֵלִים:
(ח) וַיִּגַּשׁ שְׂאוּל אֶת שְׂמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׂעִר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה נָא לִי אֵי זֶה בֵּית הָרְאָה:	(ד) וַיִּקְרָא אֲבִרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יְרָאָה אֲשֶׁר יֹאמֶר הַיּוֹם בְּהַר ה' יְרָאָה:
(ט) וַיַּעַן שְׂמוּאֵל אֶת שְׂאוּל וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הָרְאָה	(ז) וַיִּקַּח אֶת הַמָּקוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֵלִים:
(כ) וְלֹאֲתָנוֹת הָאֲבֹדוֹת לָךְ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים אֵל תִּשָּׂם אֶת לִבְךָ לָהֶם כִּי נִמְצְאוּ וְלָמִי כָּל חֲמַדְתִּי יִשְׂרָאֵל הַלּוֹא לָךְ וְלָכֵל בֵּית אֲבִיךָ:	(ז) וַיִּקַּח אֶת הַמָּקוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֵלִים:
(כו) וַיִּשְׁכְּמוּ וַיְהִי כַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר	(ג) וַיִּשְׁכְּמוּ אֲבִרְהָם בְּבֹקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ

השימוש בלשונות מסיפור העקידה מעצים את גודל הפער שבין תכלית ההמלכה לבין ביטוייה במלוכת שאול, ומהווה רמז מטרים אירוני לכשלונם של שאול. מול ההערכה האלוהית לעמידתו של אברהם בניסיון ושכר הבחירה בו ובזרעו: "והתברכו בזרעך כל גוים הארץ עקב אשר שמעת בקולי" (בראשית כ"ב, י"ח), מהדהדים דברי התוכחה הקשה

מעמד הסנה מחזק את רעיון הברית שבין העם לא-ל ואת מחויבותו להציל את העם מן המאכלת המאיימת לכלותו. מקום בערת הסנה, ניחוח האש וקולו של המלאך, אמורים לעורר במשה את זכרון הציות של אברהם לעקידת בנו, ואת קריאת 'אל תשלח ידך אל הנער'. בכך, במעין קל וחומר, המעמד נועד להבהיר למשה את חובתו לציית לבשורת השליחות האלוהית של הצלת העם מעקידתו.

2. ברית האגנות⁴

ברית האגנות הינה מעמד מכוון בתהליך הבחירה של העם ובהכשרתו לקבלת הלוחות. ברית זו יונקת את כוחה ממעמד העקידה:

<u>ברית האגנות (שמות כד)</u>	<u>עקידת יצחק</u>
(א) וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה' אֲתָה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאָבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק: (ב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל ה' וְהֵם לֹא יָגִשׁוּ וְהָעַם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: (ד) וְאֵל הַזִּקְנִים אָמַר שְׁבוּ לָנוּ בְּזֶה עַד אֲשֶׁר נִשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אֲהַרֵן וְחֹוֹר עִמָּכֶם מִי בַעַל דְּבָרִים יָגִשׁ אֲלֵהֶם: (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּסְפֹּר לָעַם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעַם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה:	(ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשְׂא אֲבִרְהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מִרְחֹק:
(ה) וַיִּשְׁלַח אֶת נַעֲרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרִי שְׁבוּ לָכֶם פֶּה עִם הַחֲמוֹר וְאַנְי וְהַנְעָר גְּלָכָה עַד פֶּה וְנִשְׁתַּחֲוִה וְנִשְׁוֵבָה אֲלֵיכֶם:	(ה) וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֶל נַעֲרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֶּה עִם הַחֲמוֹר וְאַנְי וְהַנְעָר גְּלָכָה עַד פֶּה וְנִשְׁתַּחֲוִה וְנִשְׁוֵבָה אֲלֵיכֶם:
(ו) וַיִּשְׁלַח אֶת נַעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עִלְת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פָּרִים: (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיִּשֶׂם בְּאֲגָנֹת וְחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ:	(יא) וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלֹּאֶךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם וַיֹּאמֶר תַּנְנִי:
(ז) וַיִּשְׁלַח אֲבִרְהָם אֶת כָּאֵשׁ אַכְלֵת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יא) וְאֵל אֲצִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֵלִים וַיִּשְׁתַּחוּ:	(ט) וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֵלִים וַיִּבְנוּ שָׁם אֲבִרְהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֲצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יְצַחֲקִי בְּנֹו וַיִּשֶׂם אִתּוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לְעֲצִים:
(יג) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וַיְהוֹשִׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֵלִים:	(י) וַיִּשְׁלַח אֲבִרְהָם אֶת יְדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמֵּאֲכֵלֶת לְשַׁחַט אֶת בְּנֹו:
	(יב) וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְעָר וְאֵל תַּעֲשֵׂה לוֹ מְאוּמָה כִּי עֲתָה יִדְעֵתִי כִּי יֵרָא אֵלֵהֶם אֲתָה וְלֹא חֲשַׁכְתְּ אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:
	(יג) וַיִּקְרָא אֲבִרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יְרָאָה אֲשֶׁר יֹאמֶר הַיּוֹם בְּהַר ה' יְרָאָה:

⁴ להרחבת העיון בהשוואה זאת, עיינו במאמרו של י' גרוסמן, לעיל הערה 2.

שאיפות נקם אישיות. סיפורי הבוואה מבכים את התעלמות גיבוריהם מקריאת המלאך 'אל תשלח את ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה'.

של שמואל. דברים אלו, הם המבשרים לשאול על נטילת הבחירה מזרעו לתפקיד המלוכה:

"וְלָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְתַעַט אֶל הַשָּׁלָל וְתַעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'... וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל הַחֹפֵץ לָהּ בְּעֵלוֹת וּזְבָחִים כְּשָׁמַע בְּקוֹל ה' הִנֵּה שָׁמַע מִזְבַּח טוֹב לְהַקְשִׁיב מִחֻלָּב אֵילִים: כִּי חָטְאתָ קָסָם מְרִי וְאָנֹן וְתַרְפִּים הִפְצַר יַעֲן מָאֲסַת אֶת דְּבַר ה' וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ" (שמואל א' טו, י"ט-כ"ג)

1. מכירת יוסף

<p>עקידת יצחק</p> <p>(ב) וַיֹּאמֶר קַח נֹא אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק</p> <p>(א) וַיְהִי אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֵל-לְהִים נֹסָה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַגִּנִּי: (ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עַיְנָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מְרֻחָק:</p> <p>(י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יְדֹ וַיִּקַּח אֶת הַמֶּאֲכָלֶת לִשְׁחַט אֶת בְּנוֹ:</p> <p>(יב) וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יְדְךָ אֵל הַנְּעָר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עִתָּה יְדַעְתִּי כִּי יֵרָא אֶל-לְהִים אֵתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:</p> <p>(יג) וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עַיְנָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאֲחֵז בְּסָבִיב בְּקִרְבָּיו וַיִּלֶּךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנוֹ:</p> <p>(יט) וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֵל נְעָרָיו וַיִּקְמוּ וַיִּלְכוּ יַחְדָּו אֵל בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבֵאֵר שָׁבַע:</p>	<p>מכירת יוסף (בראשית לז)</p> <p>(ג) וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ וַעֲשֵׂה לוֹ כְּתוּבָת פְּסִים:</p> <p>(יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֵל יוֹסֵף הֲלוֹא אֲחִידְךָ רַעִים בְּשִׁבְכָם לָכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הַגִּנִּי:</p> <p>(יח) וַיֵּרָאוּ אֹתוֹ מְרֻחָק וּבְטָרָם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לְהַמִּיתוֹ:</p> <p>(כ) וַעֲתָה לִכּוֹ וְנִהְרָגְהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וַאֲמַרְנוּ חִיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהוּ וְנִרְאָה מַה יְהִי חֵלְמֵתֵינוּ:</p> <p>(כב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים רְאוּבֵן אֵל תִּשְׁפֹּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֵל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבַר וַיֵּד אֵל תִּשְׁלַחוּ בֹן לְמַעַן הֲצִיל אֹתוֹ מִיָּדָם לְהַשְׁבִּיבוֹ אֵל אָבִיו:</p> <p>(כה) וַיֵּשְׁבוּ לְאָכֵל לֶחֶם וַיֵּשְׂאוּ עַיְנֵיהֶם וַיֵּרָאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בָּאָה מִגִּלְעָד</p> <p>(כט) וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֵל הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בְּבוֹר וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו:</p>
--	---

4. קניית גורן ארוונה

מצווה נוספת שנצטוו בה ישראל עם כניסתם לארץ היא בניית בית הבחירה. בתיאור קניית גורן ארוונה, מקומו היעודי של המקדש, בספר דברי הימים, קיימת אלוזיה לסיפור העקידה:

<p>עקידת יצחק</p> <p>(ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עַיְנָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מְרֻחָק:</p> <p>(י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יְדֹ וַיִּקַּח אֶת הַמֶּאֲכָלֶת לִשְׁחַט אֶת בְּנוֹ: (יא) וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלֵּאָה ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַגִּנִּי:</p> <p>(יב) וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יְדְךָ אֵל הַנְּעָר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עִתָּה יְדַעְתִּי כִּי יֵרָא אֶל-לְהִים אֵתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:</p> <p>(יג) וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עַיְנָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאֲחֵז בְּקִרְבָּיו וַיִּלֶּךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנוֹ:</p> <p>(יד) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאָה אֲשֶׁר יֹאמֶר הַיּוֹם בְּהַר ה' יִרְאָה:</p>	<p>קניית הגורן (דה"א כא)</p> <p>(טז) וַיֵּשֶׂא דָוִד אֶת עַיְנָיו וַיֵּרָא אֶת מִלֵּאָה ה' עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וְחָרְבוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַם וַיִּפֹּל דָוִד וְהַזְקִינִים מִכְּסִים בְּשָׂקִים עַל פְּנֵיהֶם:</p> <p>(כו) וַיָּבֵן שֵׁם דָוִד מִזְבַּח לַה' וַיַּעַל עֹלוֹת וַיִּשְׁלַמִּים וַיִּקְרָא אֵל ה' וַיַּעֲנֵהוּ בְּאֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם עַל מִזְבַּח הָעֹלָה:</p> <p>(א) וַיֹּאמֶר דָוִד זֶה הוּא בֵּית ה' הָאֵל-לְהִים וְזֶה מִזְבַּח לְעֹלָה לְיִשְׂרָאֵל:</p>
--	--

אהבת הבן שרוממה את אברהם בסיפור העקידה לדרגת אוהב ה' ולזכיה מחודשת בבנו, הובילה, בסיפור יוסף, לשנאת אחים והורידה את האב אל עברי פי פחת, עקב הבשורה על אובדנו הנצחי של בנו.

2. בת יפתח

<p>עקידת יצחק</p> <p>(ב) וַיֹּאמֶר קַח נֹא אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק ... וְהַעֲלֵהוּ שֵׁם לְעֵלָה</p> <p>אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ</p>	<p>בת יפתח (שופטים י"א)</p> <p>וַיְדַר יַפְתָּח נְדָר לַה' ... וְהִנֵּה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדְּלַתִּי בֵּיתִי לְקִרְאָתִי בְּשׂוֹבֵי בְּשִׁלּוּם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהִנֵּה לַה' וְהַעֲלִיתָהּ עוֹלָה:</p> <p>(לד) וַיָּבֵא יַפְתָּח הַמִּצְפָּה אֵל בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בָתּוֹ יֹצֵאת לְקִרְאָתוֹ בְּתַפִּים וּבְמַחְלוֹת וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין לוֹ מִמֶּנּוּ בֵן אוֹ בַת:</p> <p>(לז) וַתֹּאמֶר אֵל אָבִיהָ יַעֲשֵׂה לִּי הַדְּבָר הַזֶּה הֲרַפָּה</p>
--	---

בהקבלה זו קיימת, בנוסף לאלוזיה המילולית, גם הקבלה של מצב בו מלאך ה' בולם איום של מוות, ומעניק קדושה למקום. כותב דברי הימים הצליח לעמעם את תחושת האימה של תיאור המגפה שפקדה את העם בעוון המפקד, ולשוות למעמד המלאך וחרבו השלופה, הוד של קדושה ותוקף של בחירה א-לוהית בירושלים, המשתווה למעמד הבחירה המחודשת באברהם כשכר על מסירותו לקיום הציווי הא-לוהי.

ד. בבואה ניגודית לקשרי משפחה מעוותים

ארבעה סיפורי מקרא המתארים קשר בעייתי בין בני משפחה מכילים אלוזיות לסיפור העקידה. פה, בניגוד למטרת העלאת עוצמתם של מסריהם הדתיים של סיפורי הבוואה שבקבוצה הראשונה, בקבוצה השניה של סיפורי הבוואה מטרת האסוציאציה היא להעצים את העיוות שבהתנהגות בני המשפחה, גיבורי הסיפור. במקרים אלו, בני המשפחה מבצעים את העקידה הלכה למעשה, מתוך

<p>על אחד הקרים אשר אמר אליך:</p> <p>(ג) ...ויקח את שני נעריו אתו</p> <p>(יט) וישב אברהם אל נעריו</p>	<p>ממני שנים חדשים ואלכה וידתתי על הקרים ואבכה על בתולי אנכי ורעותי: (לח) ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על הקרים: (לט) ויהי מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה ויעש לה את נדרו</p>
---	--

.....

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר ברכי אליצור תשע"ד

עורך: אורי יעקב בירן

.....

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

.....

על הזיקה הניגודית שבין סיפור בת יפתח לסיפור העקידה עמדו חז"ל במדרש המקונן על בורותו של יפתח שהעמיד את אברהם כמודל להקרבת הבן מאחר שלא השלים את לימודו, והחסיר את קריאת מלאך ה' אל תשלח ידך אל הנער:

"גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה, גרופות של שקמה היה... עלה ושחטה לפני הקדוש ברוך הוא, ורוח הקודש צווחת נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני, אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, אשר לא צויתי לאברהם שישחוט את בנו, אלא אמרתי לו אל תשלח ידך אל הנער וגו' ... הוי אשר לא צויתי לאברהם לשחוט את בנו ודאי, ולא דברתי ליפתח להקריב לי את בתו, ולא עלתה על לבי שיפול מלך מואב ביד מלך ישראל ויקריב לי בנו בכורו... מי גרם ליפתח לאבד את בתו, על שלא קרא בתורה, שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו" (תנחומא בחוקתי ז)5

סיפור עקידת יצחק והפרדוקס התיאולוגי שבתוכו משתלב עם מסריהם המורכבים של סיפורי הראשית, בהם מתחיל תהליך הפרדה של יסודות מנוגדים, האור והחשך, הטוב והרע, החיים והמוות, בני אלהים ובני האדם. ספר בראשית סובל אם כן את המסר המורכב של אהבת ה' והכניעה המוחלטת של האדם לרצונותיו גם במחיר הקרבת ילדיו, לצד שלילת קרבנות נפש כביטוי לאהבה.

מיסוד יסודות הקיום וניסוח חוקתי של ערכי הדת בספרי התורה, הנביאים והכתובים הביא לצנזור המסר ההוליסטי של סיפור העקידה, ולקימו החלופי של מארג אומנותי המשלב את חוליות הסיפור ותהודת מסריו, בסיפורי מקרא רבים, ומעצים את מסריהם. מעמדי הקדשה ראשוניים של ההנהגה המתווכת בין ה' לעם, וטקסי ברית נצחיים, יונקים את כוחם מסיפור העקידה. סיפור העקידה מעניק להם מימד עמוק של עוצמה דתית, ומנגד משמשים אזכוריו כאמצעי תוכחה סמויים כלפי מעשי פשע משפחתיים, המעוותים את לקחיו.

סיפור העקידה בגלגוליו המאוחרים שימש כאב טיפוס של מסירות נפש וקידוש ה'. נכונותו של אברהם להקריב את בנו על מזבח ערכיו, שימש מודל לדורות של הורים שנדרשו להקריב את בניהם על מזבח העם והארץ ונענו בקריאת ה' הנני'.

⁵ בקבוצה זו ניתן למנות גם פרטים בסיפור פילגש בגבעה ומרד אבשלום המקיימים בבואה ניגודית לסיפור העקידה. עיינו, זקוביץ, עמ' 75 וגרוסמן, עמ' 88 – 90.